

ДОТРИМАННЯ ПРАВИЛ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЯК ЗАПОРУКА ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Токарчук Ольга Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу публічно-правових досліджень
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Стаття присвячена аналізу правової природи юридичної техніки, встановлено її зміст і складники, визначено їхню роль у процесі створення правових актів, що пов'язано не лише із застосуванням юридико-технічного знаряддя, але також з інтелектуальними витратами й рівнем правової культури. У цьому контексті юридична техніка є відзеркаленням розумового й духовного рівня процесу створення правових актів, а саме – об'єктивних складників, тобто прийомів, правил, методів, принципів, і суб'єктивних – наявного потенціалу суб'єкта створення акта. Виокремлено фаховий рівень суб'єктів правотворчості та правозастосування, наголошено на належному рівні підготовки фахівців, їхній моральній і матеріальній заінтересованості у власній правозастосовній діяльності. Якісна й ефективна юридична діяльність можлива лише за умови високого рівня теоретичної та практичної підготовки юристів. Дослідження основ техніки юридичної формалізації та мистецтва складання юридичних документів є частиною сучасної юридичної освіти й науки.

Установлено, що законодавство буде досконалим і довершеним тоді, коли характеризуватиметься якісним рівнем юридично-технічного опрацювання системи офіційно оприлюднених нормативно-правових актів. В умовах прискореного законотворення мало уваги приділяється забезпеченню внутрішньої узгодженості, повноти та наукової обґрунтованості ухвалених законодавчих актів. Зауважено, що чинне законодавство є несистемним, суперечливим, надмірно декларативним і часто не забезпечене механізмом реалізації.

Сформовано ідею, що вимога справедливості визначає характер юридичної техніки. Техніка – це вміння, юридичне мистецтво, майстерність праворозуміння, а також усі вимоги, засоби і правила, прийоми цього мистецтва. Визначальним є праворозуміння, адже від рівня усвідомлення і розуміння категорії «право» залежать ключові принципи здійснення юридичної практики.

Систематизовано загальнотеоретичні уявлення про види та призначення юридичної техніки, вимогам яких повинна відповідати ця діяльність загалом і відповідно до видової класифікації.

Ключові слова: право, юридична техніка, органи публічної влади, правотворча політика, мораль, правовий акт, засоби, прийоми, правила юридичної техніки.

Tokarchuk Olha. Compliance with the rules of legal technique as a guarantee of the effective work of public authorities

The article is devoted to the analysis of the legal nature of legal techniques, its content and components are established, their role in the process of creating legal acts is determined, which is associated with the use of not only legal and technical tools, but also with intellectual costs and the level of legal culture. In this context, legal techniques are a reflection of the mental and spiritual level of the process of creating legal acts, namely – objective components, i.e. techniques, rules, methods, principles, and subjective – the existing potential of the subject of creating the act. The professional level of the subjects of law-making and law enforcement is highlighted, the proper level of training of specialists, their moral and material interest in their own law-enforcement activities is emphasized. Qualitative and effective legal activity is possible only with a high level of theoretical and practical training of lawyers. Legal activity

is primarily associated with the creation, interpretation, application of legal acts. Therefore, the study of the basics of legal formalization techniques and the art of drafting legal documents is part of modern legal education and science.

It has been established that legislation will be perfect and complete when it is characterized by a high-quality level of legal and technical elaboration of the system of officially published regulatory legal acts. In conditions of accelerated lawmaking, insufficient attention is paid to ensuring internal consistency, completeness and scientific validity of adopted legislative acts. It has been noted that the current legislation is unsystematic, contradictory, excessively declarative and often not provided with an implementation mechanism. The idea has been formed that the requirement of justice determines the nature of legal technique. Technique is a skill, legal art, mastery of legal understanding, as well as all the requirements, means and rules, techniques of this art. Legal understanding is decisive, because the key principles of legal practice depend on the level of awareness and understanding of the category "law".

General theoretical ideas about the types and purposes of legal technique, the requirements of which this activity must meet in general and in accordance with the specific classification, have been systematized.

Key words: law, legal technique, public authorities, law-making policy, morality, legal act, means, techniques, rules of legal technique.

Держава покликана здійснювати свою правотворчу політику на основі аналізу потреб та інтересів суспільства, а також прогнозування можливих тенденцій світового розвитку. Закон повинен створюватися своєчасно, адже відбувається стрімкий розвиток суспільних відносин. Варто використовувати адекватні правові засоби, щоби вчасно реагувати на складну ситуацію. Досконалі правові норми, сформульовані через законодавство, установлюють належний порядок суспільних відносин у державі, від чого й залежить сталість її функціонування. Будь-яка правнича діяльність є складною, тому її варто виконувати у визначеній послідовності й системності. Порушення послідовності окремих стадій здатне зумовити вкрай негативні наслідки.

«Штучний» за змістом закон, який не відображає реальних соціальних потреб, не зможе здійснювати жодного впливу на правові відносини. Правова норма буде ефективною в суспільстві, де панують традиції поваги до закону, а також здатність повсякчас керуватися цим законом. Зневіра народу щодо справедливості, дієвості права є перешкодою для ефективної дії норм права.

Підвищений інтерес до інституту юридичної техніки знаходить своє відображення в низці відповідних наукових публікацій. Окремі роботи українських учених: І. Билі, О. Богачової, Ж. Дзейко, А. Колодія, О. Копиленка, Д. Манько, В. Риндюк, І. Шутака, В. Щербини й інших, де розглядається проблематика правотворчості,

правозастосування та юридичної техніки, надають інформацію щодо дотримання правил юридичної техніки як запоруки ефективної роботи органів публічної влади. Однак наявна потреба в подальших наукових дослідженнях, пов'язаних із дотриманням правил юридичної техніки.

Законодавство буде досконалим і довершеним тоді, коли характеризуватиметься якісним рівнем юридично-технічного опрацювання системи офіційно оприлюднених нормативно-правових актів. В умовах прискореного законотворення мало уваги приділяється забезпеченню внутрішньої узгодженості, повноти та наукової обґрунтованості ухвалених законодавчих актів. Чинне законодавство є несистемним, суперечливим, надмірно декларативним і часто не забезпечене механізмом реалізації.

У суб'єктивному сенсі юридична техніка є мистецтвом, яке залежить насамперед від таланту правника. У цьому аспекті вона охоплює технічне юридичне мислення, що ґрунтується на професійних практичних навичках і знаннях чинного законодавства та механізмів його дії. Існує думка, що юридична техніка – це майстерність професійних правників, якими здійснюється правотворчий процес [3, с. 39].

Розмірковуючи про соціальну ефективність права, доречно акцентувати увагу на чинниках, через які вона досягається. Серед інших варто виокремити фаховий рівень суб'єктів правотворчості і правозастосування, підготовку на належному рівні фахівців, їхню моральну та матері-

альну заінтересованість у власній правозастосовній діяльності, адже лише творчий підхід до реалізації правових норм у реальності, що передбачає використання нормативних положень згідно з конкретним випадком, його особливостями, уможливить ефективність дії правових норм [12, с. 83].

Юридичній техніці в історичному ракурсі загалом притаманна не революційна, а еволюційна парадигма розвитку. Кожен із наступних етапів убирав у себе елементи попереднього, удосконалював їх. Відмітною особливістю юридичної техніки варто вважати принцип спадкоємності використання техніко-юридичних елементів. Аналіз поширених в українській науковій літературі визначень юридичної техніки показав, що нині серед учених немає єдності у визначенні змісту цього поняття. У різний час запропоновано безліч визначень поняття «юридична техніка». Протягом тривалого історичного періоду (з кінця XIX ст. і дотепер) роль юридичної техніки неухильно розширювалася. Якщо спочатку сутністю юридичної техніки були засоби і способи створення законів, то сучасні вчені доповнили це поняття засобами та способами створення правозастосовних, інтерпретаційних і правореалізаційних актів тощо.

Розвиток юридичної техніки зумовлений взаємодією з герменевтикою, тобто філософським ученням про інтерпретацію, філологією – наукою про мову, логікою – наукою про мислення, праксеологією – наукою про належно організовану ефективну діяльність, кібернетикою – наукою про інформацію. Як слушно зазначає І. Шутак, юридична техніка уможливлює наближення теорії до практики, набуття практичних навичок здійснення правничої діяльності, зумовлює практичний нахил у юридичній освіті [20, с. 7, 13].

Юридична техніка, на думку Д. Манько, є сукупністю матеріально-технічних засобів і окремих правничих інструментів, завдяки яким суб'єкт права має змогу формалізувати письмовий правовий акт, наприклад текст закону; юридична технологія – це сукупність науково обґрунтованої (правила, прийоми, методи тощо) і в окремих випадках нормативно регламентованої інформації щодо порядку

створення досконалих правових актів і ефективного здійснення окремих видів правничої діяльності [14, с. 9].

Як стверджує В. Риндюк, юридичну техніку можна поділити на правотворчу, її ще називають нормотворчою технікою, або технікою юридичного нормопроектування, та правозастосовну техніку. Нормотворча юридична техніка поділяється на законодавчу та техніку розроблення підзаконних нормативно-правових актів [16, с. 46]. Так, відповідно до сфери застосування виокремлюють такі види юридичної техніки, як правотворча – нормотворча, законодавча техніка. Законодавча техніка може поділятися на техніку внесення законодавчої ініціативи; підготовку законопроекту; техніку розгляду проекту законодавчого акта; техніку ухвалення закону; техніку опублікування закону; кодифікаційну техніку; техніку індивідуальних актів, що об'єднує правозастосовну техніку (техніка правозастосовних актів) і правореалізаційну техніку. Правозастосовна техніка може поділятися на техніку слідчої діяльності, техніку допиту, техніку судової діяльності, техніку судового мовлення, техніку експертної діяльності, техніку прокурорської діяльності, техніку нотаріальної діяльності тощо; інтерпретаційну (правотлумачна); техніку систематизації правових актів; техніку обліку нормативно-правових актів [6; 10].

Згідно із ч. 1 ст. 31 Закону «Про правотворчу діяльність» техніка нормопроектування – це сукупність техніко-правових засобів, способів, прийомів і методів, за допомогою яких створюється проект нормативно-правового акта [9]. Під терміном «техніка» зазвичай розуміють сукупність інструментів – засобів, прийомів тощо, які застосовуються в діяльності людини. Засоби як знаряддя нормопроектувальної техніки забезпечують змістову, структурну та стилістичну якість проектів нормативно-правових актів. Прийом розуміють як усталений і раціональний шлях здійснення або виконання тих чи інших дій під час підготовки проекту акта. Завдяки методам процес надання формальної визначеності нормам-звичаям здійснюється на наукових засадах, тобто з дотриманням об'єктивності, системності, прогнозування, перевіреності, доказо-

вості, обґрунтованості та достовірності [15, с. 281, 282, 283].

Структура техніки нормопроєктування складається з мовної, логічної та процедурної форм. Термін «форма» визначається як спосіб існування змісту, його внутрішня будова, організація та зовнішнє представлення. Форма техніки нормопроєктування відображає той факт, що її складники (засоби, способи, прийоми й методи) відрізняються відповідно до її змісту [16, с. 46–47].

У процесі правотворчості особливо небезпечними є системні правотворчі помилки, зумовлені відсутністю чітких орієнтирів, цілей, злагодженості роботи структур із вироблення нормативних правил. Процес ухвалення нормативно-правових актів має враховувати громадську думку та кваліфіковане оцінювання можливих наслідків правових рішень, що ухвалюються, та мати у пріоритеті суто національні інтереси та потреби українського суспільства [18, с. 10].

Проблема юридично-технічної досконалості нормативно-правових актів і можливості їх практичної реалізації здатна вирішуватися через послідовне, логічне, відповідне використання юридичних прийомів, засобів, способів і дотримання правил щодо розроблення, складання й оформлення нормативно-правових документів, а саме за сприяння юридичної техніки [13, с. 53; 14, с. 31].

Ж. Дзейко звертає увагу на правила та засоби законодавчої техніки, як-от: мовні правила та засоби конкретизації правових норм у законі, побудова юридичних конструкцій, правові фікції та презумпції, правові символи, концепція закону, правила здійснення правової експертизи, правила запобігання колізіям і прогалинам у праві, реквізитні правила та структурні правила [7, с. 209–279].

Правила та засоби є елементами законодавчої техніки. Застосування засобів, тобто допустимих правом прийомів, за посередництва яких забезпечується досягнення законодавцем мети правового регулювання під час створення і систематизації законів, має підпорядковуватися правилам, тобто допустимих правом вимогам і дозволам для законотворців, які вони застосовують під час створення та систе-

матизації законів. Лише в сукупності правила й засоби сприяють створенню довершених за формою і змістом законів.

В. Риндюк виокремлює мовну, логічну та процедурну форми законодавчої техніки, загальні та спеціальні (техніка вироблення конституційних законів, техніка внесення змін до законодавчих актів і кодифікаційна техніка) види законодавчої техніки [17, с. 10–13].

О. Богачова засоби законодавчої техніки розподіляє на засоби юридичного виразу волі законодавця та засоби словесно-документального викладу тексту закону [5, с. 173].

І. Биля до правил і засобів вираження змісту нормативних правових актів відносить:

а) логічні та спеціально-юридичні (поняття та операції з ними, презумпція, фікція, прийоми формування нормативних правових приписів, цифрового виразу, правовий символ, зразки документів);

б) правила й засоби системного виразу змісту нормативних правових актів, зокрема такі правила, як відсутність логічних суперечностей у нормативному правовому акті, відсутність невинновданого дублювання нормативних правових приписів, зв'язок актів, що видаються, з раніше виданими, зведення до мінімуму нормативних правових актів з того самого питання, відсутність відсилок до акта, що не існує, послідовне й однакове вживання термінів (понять), забезпечення матеріальних приписів процесуальними. Основні засоби системного викладу нормативних правових актів – це нормативна побудова, юридична конструкція, галузева типологізація, структурні та мовні засоби;

в) мовностилістичні правила й засоби;

г) правила й засоби структурування нормативних правових актів (реквізитні) [2, с. 9–14].

Під засобами законодавчої техніки варто розуміти сукупність інструментів (юридичні конструкції, юридичні поняття, юридичні терміни, правові презумпції, правові фікції, правові символи), за допомогою яких забезпечується техніко-юридична якість (змістова, структурна, стилістична) законів. Правилами юридичної техніки є система вимог щодо використання засобів і прийомів юридичної техніки.

Вимога справедливості визначає характер методології та техніки права. Техніка – це вміння, юридичне мистецтво, майстерність праворозуміння, а також усі вимоги, засоби та правила, прийоми цього мистецтва. Визначальним є праворозуміння, адже від рівня усвідомлення та розуміння категорії «право» залежать приципові засади здійснення юридичної практики.

Отже, правила юридичної техніки класифікують так: правила, які стосуються змісту та структури актів; правила та прийоми викладу юридичних документів; правила, які стосуються зовнішнього оформлення документів. Виокремлюють такі групи правил: пізнавально-юридичні (уможливляють досягнення соціальної адекватності права, а саме відповідності між правовими приписами, з одного боку, і ціннісними орієнтирами суспільства – з іншого); логічні (тісно пов'язані з юридичною діяльністю, тобто система оцінок, стадій, етапів, дій, із яких складається юридична діяльність, має бути логічно пов'язана); мовні (передбачають точність, зрозумілість, доступність, доведення до адресата волі законодавця. Примітна в цьому контексті практика застосування оціночних понять у нормативно-правових актах України, щодо якої дискутують і вчені, і практики); нормативно-структурні (стосуються зовнішнього оформлення результатів юридичної діяльності й полягають у систематизованому викладі груп юридичних норм у правових актах. Поділ нормативно-правового акта на глави, розділи, частини, наявність преамбули та перехідних положень тощо сприяє його належному розумінню та застосуванню); документально-технічні (пов'язані з дотриманням визначених вимог щодо реквізитів правових актів, що є однією з передумов їхньої законності); процедурні (стосуються майже всіх стадій правового регулювання, але особливо значимі для правотворчої діяльності).

24 серпня 2023 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про правотворчу діяльність» № 3354-IX [9], який ґрунтується на загальновідомій теорії правотворення, правотворчості, законотворчості та нормотворчості, адже вже у преамбулі передбачається участь громадянського суспільства у правотворчій

діяльності та забезпеченні якості законодавства України, тобто в національному правотворенні. У преамбулі також ідеться про визначення правил техніки нормопроекування, тобто структурну складову частину нормотворчості [11, с. 29–30]. Відсутність єдиного підходу до правотворчої діяльності органів публічної влади в Україні, наявність суттєвих прогалин у сфері правотворення, суперечлива практика правозастосування, а також неналежне законодавче врегулювання питань обліку та державної реєстрації нормативно-правових актів поставили на порядок денний питання ухвалення цього Закону [15, с. 4].

Слушною є думка Н. Атаманчук про те, що ухвалення Закону України «Про правотворчу діяльність» і його введення в дію сприятимуть удосконаленню як правотворчого процесу, так і правозастосовної практики, адже якість законодавства, забезпечення його системності, повноти, логічності, відповідності визначим світовим і європейським стандартам безпосередньо залежать від упорядкованості правотворчої діяльності [1, с. 47].

Законопроект суттєво оновлює підходи щодо процедури підготовки проєктів нормативно-правових актів. Зокрема передбачено, що проєкт нормативно-правового акта має розроблятися на підставі концепції проєкту нормативно-правового акта, яка показує принциповий підхід до регулювання суспільних відносин, мету і завдання правового регулювання, нові права й обов'язки учасників правовідносин, а також передбачувані соціально-економічні й інші наслідки його реалізації в разі ухвалення (видання) нормативно-правового акта [19, с. 150].

Структура нормативно-правового акта визначає ті складові частини, із яких складається нормативно-правовий акт. Визначення термінів мають бути чіткими, однозначними, не можна допускати подвійного їх трактування. У загальних положеннях зазначаються предмет і сфера дії правового регулювання. Саме на ці правовідносини будуть поширюватися всі інші норми нормативно-правового акта. Інші норми права є важливими для подальшого розуміння змісту всього нормативно-правового акта, дають роз'яснення особливостей правового застосування, окреслюють інші

ключові правила правового регулювання, можуть також містити відсилки до інших правових норм із метою однозначного правового регулювання правовідносин. Норми, які визначені в нормативно-правовому акті, є обов'язковими для тих суб'єктів правовідносин, що зазначені в цьому нормативно-правовому акті [15, с. 289, 290, 291].

Варто відрізнити первинний нормативно-правовий акт від акта, яким вносяться зміни (може мати лише ту змістову частину, яка відповідає за внесення змін до основного акта). Нормативно-правовий акт у структурі може також містити додатки, у яких містяться норми права, які не видається можливим викласти у стандартній формі і які водночас не можуть бути врегульовані іншим нормативно-правовим актом.

Одним із ключових доктринальних питань юридичної техніки нормотворення є конструювання норми права, яка відбиває найбільш важливі суспільні відносини, є моделлю регульованих суспільних відносин, закріплює типовість соціальних явищ і процесів і має загальнообов'язковий характер. Традиційно в нормі права виокремлюють три елементи, а саме: «гіпотезу», «диспозицію» і «санкцію». Така логіко-юридична структура характерна для правових норм, або правил поведінки, які встановлюють окремі моделі поведінки в конкретних ситуаціях. Кожна частина триелементної нормативної структури взаємопов'язана, смисловий зміст кожного елементу не може бути встановлений і зрозумілий без його зв'язку та співвідношення з іншими елементами [19, с. 153].

Усі норми права викладаються в нормативно-правовому акті послідовно та вза-

ємоузгоджено, норми права загального характеру викладаються раніше, ніж спеціальні норми права, а винятки із правила викладаються власне після загального правила.

Норми права, які змінюють нормативно-правовий акт, повинні викладатися з урахуванням його структури. Це означає, що не можна порушувати нумерацію, варто дотримуватися уніфікації та послідовності викладення, не включати загальні норми в розділ зі спеціальними та навпаки тощо [15, с. 294].

Юридична техніка безпосередньо впливає на процес застосування права. Як особливий інститут юридична техніка зумовлена потребами практичної діяльності. Юридична техніка є найважливішим засобом, за допомогою якого правові акти внутрішньо конструюються і набувають характеру офіційно визнаного документа. Юридична техніка є також засобом обміну правовою інформацією, зокрема й на міжнародному рівні, що сприяє зближенню національних правових систем, забезпечує координацію розвитку законодавчої бази з міжнародним правом, умовами для міжнародного співробітництва та міжнародної інтеграції. Юридична техніка впливає на правозастосовну діяльність, оскільки сприяє правильному розумінню правових норм, що містяться в законодавчих актах, їх правильному застосуванню як основи для ухвалення правозастосовних актів, виконання правових дій і використання механізмів правового захисту фізичних і юридичних осіб. Системний вплив на правотворчу діяльність виражається в умінні юридично правильно «конструювати» та формувати нормативний матеріал для майбутніх нормативно-правових актів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Атаманчук Н. Правотворча діяльність органів Державної податкової служби України: теоретико-правові аспекти. *Нове українське право*. 2024. № 2. С. 42–49.
2. Биля І. Теоретичні основи використання нормотворчої техніки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2004. 20 с.
3. Биля-Сабадаш І. Юридична техніка як різноаспектна категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 16. С. 37–45.
4. Борщевський І., Гринь О. Сутність, зміст та значення юридичної техніки як правової категорії. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 30–36.
5. Богачова О. Нариси із законотворення. Кам'янець-Подільський : Рута, 2013. 224 с.
6. Бриль К. Правозастосовний акт як особливий вид індивідуальних правових актів : автореф дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 18 с.

7. Дзейко Ж. Законодавча техніка в Україні : історико-теоретичне дослідження. Київ : Київський університет, 2007. 360 с.
8. Дудченко В., Русавська О. Юридична техніка (за вченням професора Рудольфа Ієрінга). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 3. С. 12–17.
9. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 р. № 3354–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.
10. Кельман М., Мурашин О. Загальна теорія права : підручник. Київ : Кондор, 2002. 353 с.
11. Колодій А. Закон України «Про правотворчу діяльність» – основа реформування правової системи України. *Закон України «Про правотворчу діяльність» як механізм удосконалення правотворчого процесу в Україні* : збірник матеріалів Науково-практичного круглого столу, м. Київ, 12 квітня 2024 р. Київ : Інститут правотворчості та наукоуправових експертиз НАН України, 2024. С. 27–35.
12. Купіна Л. Ефективність норм трудового права: теоретичний, нормативний та праксеологічний аспекти : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 450 с.
13. Лебеденко В. Юридична техніка: поняття, призначення, методологічні засади застосування. *Інформація і право*. 2014. № 2 (11). С. 52–56.
14. Манько Д. Юридичні технології: поняття й особливості і співвідношення із суміжними категоріями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія «Юриспруденція». 2019. № 37. С. 6–9.
15. Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність» / за заг. ред. Р. Стефанчука. Київ : Ліра-К, 2024. 576 с.
16. Риндюк В. Нормотворча діяльність : навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. Київ : КНЕУ, 2009. 162 с.
17. Риндюк В. Законодавча техніка: поняття, форми, види, реалізація в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.
18. Тернавська В. Правотворча політика України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 120 с.
19. Шутак І., Онищук І. Юридична техніка нормотворення в контексті доктринальних поглядів. *Право України*. 2021. Вип. 12. С. 146–158.
20. Шутак І. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ ; Дрогобич : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки ; Коло, 2015. 228 с.